

Предраг Стаменовић

предавач руског језика на Правном факултету у Београду

ПРАВНА ТЕРМИНОЛОГИЈА — ПОЈАМ И КЛАСИФИКАЦИЈА

Питање терминологије постоји у свакој специјалној области знања, и што је та област специфичнија ово питање постаје актуелније. У правној науци проблем терминологије је веома битан. Што је савршеније законодавство, тиме оно детаљније и дубље регулише друштвене односе, те стога и питање терминологије добија веће значење. Рекло би се да је без термина, тј. речи са тачним значењем које имају један јасно ограничени и истакнути смисао, немогуће обезбедити максималну јасност у излагању законодавчеве мисли. Термини чине законодавство компактнијим, лишавају га сувишних описа и дефиниција. Степен разрађености правне терминологије говори о нивоу правне културе у једној земљи, о односу према закону. У савременим условима када се у правну науку укључују аутоматизовани системи који служе, између осталог, за регистрацију и потрагу за правном информацијом, коришћење тачних и једнозначних термина повећава ефикасност рада и у значајној мери смањује степен губитка информације.

ОСНОВНЕ ЦРТЕ ПОЈМА ПРАВНОГ ТЕРМИНА

Термин је реч или синтагма, који означава стручни појам и има тачно одређену сферу смисаоне употребе. Овде ћу навести основне карактеристике термина:

- а) адекватност презентирања садржаја означеног појма;
- б) логичка усклађеност са терминима из исте термилошке фамилије;
- в) професионални ниво практичне употребе.

Термини су за разлику од других речи усмерени на јасно одржавање и изражавање социјално организоване стварности, имају социјално обавезни карактер (1). Термини су лишени емоционалне обо-

(1) Вјустер Е., *Међународна стандардизација језика и шехнике*, Москва, 1991, стр. 548.

јености, објективни су, строги и постојани. У поређењу са основном масом речи, термин је тачан. Он директно кореспондира са означеним појмом. Са структурне тачке гледишта, термин се може састојати од две или више речи (синтагма), које чине нераскидиву, довољно мотивисану мисаону целину, за истраживање одређеног појма нпр. „физичко лице”, „олакшавајућа околност”, „конклюдентне радње” итд. Основне особине термина су: јасна сфера његове примене и прецизна кореспонденција између речи и означеног објекта реалности. Термин је, по правилу, увек једнозначан и његово значење не би требало да зависи од контекста. Без смисаоне једнозначности термин не може да врши функцију означавања стручног појма. Различите речи, у зависности од контекста могу да се налазе у функцији термина или „не термина”: (нпр. „кривично дело”, „дуг”). Заправо, идеалну терминологију једнозначност веома је тешко достићи, јер је и само људско сазнавање, које је изражено у појмовима бескрајно. Зато би било правилније говорити о релативној једнозначности термина, што ни мало не умањује значај терминологишког фонда. Означавајући различите стручне појмове у одређеним смисаоним границама, у конвенционално условљеном смислу, термин дозвољава са оптималном циљном тачношћу оперисање конкретном мишљу, што је, између осталог, од изузетне важности за правну науку, у решавању примењених задатака. Са друге стране, поменута смисаона коресподентност, на одређени начин активира и саму делатност правне примене, не претварајући је у аутоматски процес (2). Што је више термина у законодавном тексту, он је јаснији, тачнији, лаконичнији. У том смислу умесан је цитат В. Когама: „Употреба само термина у тексту закона — то је идеал којем право директно тежи и који право никада не достиже због сложености саме реалности, која заправо чини предмет права и његов циљ” (3). Паралелно са смисаоном једнозначношћу термин има и другу карактеристичну особину, а то је стилска неутралност. У термину нема експресивности, емоционалне обојености при означавању предмета. За термине су битни логика и предметна усмереност (референцијална функција), а не естетска украшеност, субјективна интонација. Та особина је такође карактеристична за право, које се одликује умереним и пословним стилем излагања. Изражавајући унутрашње целовиту и узајамно зависну укупност појмова одговарајуће области знања, терминологија је логички повезан систем који искључује односе полисемије и хомонимије, а такође погодује оптималној информативности термина, њиховом функционалном усавршавању, између осталог и на нивоу аутоматизованих информационих процеса. Коришћење терминологије у струци обезбеђује њен информативни квалитет, одређену

(2) Казмин И.Ф., *Општи проблеми права у условима научно-техничког напретка*, Москва, 1986, Глава 7, стр. 186.

(3) Когама В.М., *Питања кибернетике и права*, Москва, 1967, стр. 106.

стабилност знаковних система. Рецимо, синтагма — проузроковање повреде — у свакодневном животу разуме се на различите начине што је потпуно очекивано. За правника, у уопштеном термилолошком значењу, ова синтагма значи основ постојања кривичног дела. Решавајући овакав или сличан случај, правник ће се базирати на одређеним у закону општим институтима у вези са одговорношћу за проузроковање повреде, те ће се моћи приступити примени одредаба о урачунљивости, умишљају, нехату. Нераскидива веза правних појмова и њима одговарајућих термина испољава се у томе што су регулисање правне терминологије, као и регулисање њених функционалних проблема немогући без доста дубоке научне разраде правних појмова, њихове логичке анализе и тачног дефинисања. Ако су правни појмови одређени недовољно јасно, о тачној и савременој терминологији не може бити говора. Појам — то је одражавање појава објективне стварности са њиховим суштинским особинама, заправо мисао која изражава суштину појаве. Термин, рекли бисмо јесте појам у одговарајућој знаковној форми, термин је носилац појма, његов спољни симбол. Јака веза између појма и термина није увек очигледна. Појам је целовит, а термин може да означава и разне делове појма, може означавати неколико појмова, дакле, може бити вишезначан. Један исти појам може бити изражен разним терминима. Термин може остати исти док појам који је њиме означен током времена може, више или мање, да претрпи суштинске промене. Одређујући могуће или дужно понашање, право као систем општих правила у својој основи користи апстрактне појмове. Због тога правни термини имају уопштенији карактер него термини неке друге литерарне категорије. Истовремено, степен уопштености правних термина није безграничан, јер закон оперише конкретним животним појмовима, а са којима се људи сусрећу у свакодневној делатности. У философији је познат став, сагласно којем појам не мора увек да претходи речи — термину. Недовољно јасне појаве, чињенице које тек почињу да се проучавају често се означавају терминима који не означавају са „потпуном” тачношћу одређени појам. У правној науци ситуација је другачија. За законодавца је неприхватљива ситуација у којој би прво постојао термин а тек потом њему одговарајући појам. Један појам добија „правна својства” само онда када је он фиксиран у законодавном акту и са одговарајућом термилолошким ознаком.

Познати су случајеви када један појам може да постоји а да у законском тексту не буде оформљен одговарајућим термином, нпр. „прање новца”. Није ретка ситуација да одређени појам уопште и не постоји пре доношења одређеног закона, односно да се у законском тексту именују одређени моменти новоствореним терминима као нпр.: „суд” „надлежност”, „урачунљивост”, „кривично дело”. У сваком случају правни појмови настају паралелно са одговарајућим термином, између осталог, као резултат законодавне делатности у једној говорној

заједници. Сматрам нужним условно разграничење појмова на две групе: а) појмови утврђени од стране законодавца у пракси доношења законодавних аката и б) појмови који се употребљавају у правној науци уопште.

Из изложеног се може извести радно — операционална дефиниција правног термина: Правни термин — је реч или синтаagma, који је употребљен у тексту законодавца, по својој супстини јесте уопштен назив правног појма, има одређен и тачан смисао, карактерише се смисаоном једнозначношћу и функционалном стабилношћу (постојаношћу).

Правна терминологија је основни, најинформативнији лексички пласт у језику законодавца, који помаже у процесу тачне и јасне формулације правних прописа, доприноси максималној логичности правног текста. У принципу, заузимајући незнатан обим у структури нормативног текста, правна терминологија представља његову базу, основни смисаони фундамент. Важна црта правних термина као средства професионалне комуникације, јесте њихова повезаност са различитим политичким и правним теоријама, одређеним социјалним традицијама, идеологијом владајуће класе, правним искуством. Тако, видимо да су се из судске праксе средњег века појавили, на пример, такви термини као „феудалац“, „феудализам“ и други, који су касније постали назив за одређени тип друштвено-економске формације. Термин „република“ у времену Ж.Ж. Русоа у Француској се користио у значењу држава уопште итд. Одражавајући закономерност социјалног развоја, продубљује се и смисаони садржај правних термина. Основни фонд правне терминологије садржи се у најважнијим законодавним документима. Управо су они главни терминолошки узорци, у односу на њих се оријентишу законодавни органи приликом доношења званичних аката. Устав је у многим земљама извор основних правних термина (4). Једна од такође карактеристичних црта правне терминологије јесте и њена свеобухватност. Најразноврснији односи су предмет правног регулисања. Тако, практично не постоји животна сфера на коју се право директно или индиректно не односи.

Због тога се у нормативним актима користи лексика из свакодневног живота, називи различитих производа, услуга, одређени фонд речи из различитих наука (медицине, психологије, технике и др).

Систематичност и унутрашња сагласност правне терминологије условљена је логиком самога права. Правни термини чине сложени органски систем, међусобно се налазе у разноврсним везама. Међу њима постоје, најглобалније, две врсте везе: 1. слагање (административни прекршај, дисциплински прекршај, кривично дело) и 2. субординација (нпр. споразум као родовски појам и конкретне врсте спора-

(4) Scarpelli U., *Filosofia analitica e giurisprudenza*, Milano, 1986, p. 59.

зума). Узајамна зависност термина састоји се такође у томе што се из једне „основне” речи образују стабилне синтагме које означавају блиске појмове. На пример, помоћу термина „право” могу се образовати следећи термини синтагматске структуре: „правна свест”, „правни однос”, „правно лице” итд. Од термина „тужба” произилазе термини: „тужбени захтев”, „тужилац”, „застарелост тужбеног захтева” и други. Такође, једна од битних карактеристика правног терминолошког система, за разлику од других лексичких и терминолошких система и подсистема, је то што је код релативно великог броја термина потребно дати допунско објашњење јер већина термина у одређеном степену има условни карактер, као нпр.: „застарелост кривичног гоњења”, „правно лице”, „покретна имовина” и сл. Постојаност речничког фонда законодавца директно је супротстављена неоправданом ушљиву језичких новина, те је то један од неопходних услова његове стабилности (5). Као што је већ речено, правна терминологија се стално развија, што са једне стране одражава развој како језичких процеса тако и усавршавања правног регулисања. Већина термина које користи законодавац остаје непроменљива и не трпи било какве суштинске модификације.

Али паралелно са поменутиим особинама терминолошког система постоји и тенденција „испадања” одређених термина из употребе, што се дешава као последица нестанка односа које су ови термини означавали. Нови правни термини обично се формирају од већ постојећих термина, који раније нису били правни или од разних терминолошких спојева који се раније нису употребљавали, као и путем формулисања нових стручних термина којих уопште до тада није било у језику, што са лингвистичког аспекта представља скривено богатство једног језика. Тенденције у језику законодавца нису само у домену формирања нових појмова и термина већ и семантичко продубљивање постојећих појмова, њихово обогаћивање неким суштинским особинама. Примера ради, значајно је проширен обим појма „документ”. Појавиле су се такве нове врсте докумената као нпр. „машински документ”, „депоновани документ”, „програмски документ” и др.

КЛАСИФИКАЦИЈА ПРАВНИХ ТЕРМИНА

Класификација термина који се користе у законодавној делатности важна је као прво за уређење правне информације, а у последње време и због њене аутоматизације. Ипак, до данас не постоје јасни научно одређени принципи и критеријуми логичке спецификације правних термина, пре свега имајући у виду њихово практично значење у некој правној области, без чега било каква класификација изгледа

(5) Scarpelli U., *Semantica giuridica*, NDI 16/1969.

условно, схематично и непотпуно (6). Оно што је очигледно, правна терминологија коју користи законодавац може се поделити по хоризонталном и вертикалном принципу, па ће, тако, на површини вертикалне терминологије бити терминологија која се користи у тексту Устава и Основама законодавства. У суштини, то је општеправна терминологија која на систематски начин обједињује термине који на одређени начин функционишу у свим областима законодавства, изражавајући и означавајући појмове широко уопштеног значења нпр. „државни орган”, „службено лице”, „друштвена организација”, „дуномоћје”, „законодавство”, „закон”, „неприкосновеност личности”, „законски интереси” и сл.

Хоризонтална терминологија обухвата различите врсте међугранске и гранске терминологије. Под међугранском терминологијом треба схватити терминологију која се користи у неколиким областима законодавства. Главна особина гранске терминологије је то што се она базира на предметно — логичким везама и односима одговарајућих појмова, који одражавају специфичности конкретне сфере правних односа. Терминологија једне правне области (гранска) служи посебној области законодавства, тј. образује обласно терминолошко поље које се разликује од општеправног и међугранског терминолошког поља, и то ширином у садржајном и функционалном смислу. Термини који се користе у законодавству могу се класификовати и по другим основама. Редимо и у општеправној или међугранској терминологији као и у гранској могу се издвојити термини тзв. родовског и видског значења нпр.: административни прекршај, радни стаж, непрекидни радни стаж итд. У закону постоје термини који су дефинисани као и они који то нису. Имајући све ово у виду, термини се условно могу поделити на: а) термине опште употребе и терминолошке склопове, б) термине опште употребе који у нормативном акту имају уже стручно значење, в) строго правне термине.

Термини опште употребе — то су обични, широко распрострањени називи предмета, особина, својстава, радњи, појава који се у истој мери користе у свакодневном говору, уметничкој и научној литератури, у пословним документима, у законодавним актима итд. У законодавним текстовима, треба поменути, има доста термина — оцене. Пошто је немогуће саставити правила пригодна свим случајевима живота, термини оцене у маси стручних термина помажу у изражавању реалности као и у стваралачком прилазу остваривања права (7).

Висок ниво правне свести, специфична лингвистичка знања имају великог значаја у коришћењу такве врсте термина, без којих се и сама реалност не би могла приказати.

(6) Škiljan D., *Govor realnosti i realnost jezika*, Zagreb, 1978.

(7) Tarello, G., *L'interpretazione della legge*, Milano, 1980.

Из горе наведеног следи да су неке од основних обавеза законодавца — поштовање принципа правилности, доследности, јасности, јединства и једноставности у вези коришћења правне терминологије. Основни захтеви у односу употребе термина у нормативно-правним текстовима су следећи:

1. тачно и недвосмислено одражавање садржаја означеног правног појма; недопустивост употребе нејасних, вишезначних и нејасно формулисаних термина;
2. употреба термина у директном и опште познатом значењу;
3. једноставност и доступност у разумевању термина;
4. избегавање употребе застарелих и језички не актуелних термина;
5. избегавање употребе канцеларизма, као и речи и обрта бирократског стила;
6. очување принципа стабилности у употреби правне терминологије. Прекомерна употреба неологизама и модернизма. Увођење у официјелни језик тзв. језичких новина, погоршава језик законодавца, отежава разумевање правних аката и чини практичне тешкоће у њиховој примени;
7. звучност и стилска исправност правних термина;
8. уздржавање од прекомерне употребе термина — абревиатура као и скраћеница од две или више речи;
9. максимална краткоћа у формулацији термина.

И, на крају, треба поменути да у правној науци, уз широку разноврсност квалитативне анализе термина, ипак постоје основна два нивоа и то су: анализа елемената терминолошког фонда, њихових својстава и карактеристика и системска анализа целе укупности елемената тог система. За правну терминологију систематичност у анализи од посебне је важности, јер и сами захтеви који стоје пред употребом правних термина морају произилазити, пре свега из системске анализе терминолошког масива, док и сама језичка систематичност, на општејезичком плану, претпоставља логичку усклађеност описа који се изражавају у систематичности односа самих језичких елемената.